

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски

За дисертационния труд на тема:

„Творчеството на Анна Баркова в литературния контекст на лагера и авангарда“ за получаване на ОНС „доктор“

Научна област: 2.1. Филологии; Научна специалност:

Руска литература и литература на народите на СССР

(руска литература на XX век)

Автор на труда – Атанаска Методиева,

редовен докторант към Катедрата по славистика

I. Представени документи за докторанта:

1. Дисертационен труд, състоящ се от увод, 4 глави, заключение, библиография и приложения – общ обем 255 страници.
2. Автореферат на труда в обем 29 страници.
3. Опис на приносите на труда и публикациите на кандидата, свързани с темата на дисертацията, както и други приложими публикации, които материализират научната активност на кандидата.
4. Докторантът е участвал в 8 научни конференции с национален мащаб, като в 4 от тях Ат. Методиева е изнесла доклади, свързани с темата ѝ.

II. Оценка на представените изходни материали. Наличните документи са достатъчни като обем и съдържание. Авторефератът отговаря на идеята и изследователските цели на труда. В него са представени в синтез основните структурни части, тяхната перспектива и приноси.

Дисертационният труд съответства на изискванията на ЗРАСРБ и на Вътрешните правила на ЮЗУ за неговото прилагане. Текстът е съобразен с направените препоръки и предложения на разширеното засе-

дание на Катедрата при предварителното обсъждане. Приложеният опис на публикациите (общи и по темата на труда) е достатъчен и убедителен – той създава един предварителен образ на кандидата, чейте публикации гарантират необходимата гласност на дисертационните идеи в престижни научни издания.

III. Актуалност на дисертационния труд. Темата на труда е дисертабилна и това личи от изказаните мнения при вътрешното обсъждане. Автори като Анна Баркова винаги застават със своята претенция да бъдат част от официалния литературен процес, но и да бъдат част от неофициалния процес на изкуството, който в бившия Съветски съюз произведе мъченици и герои на словото.

Българската литературоведска наука някак по подразбиране заобикаля подобни теми, защото силата на тоталитарната тяга у нас е недостатъчна. Тя не произвежда нито условия за раждане на такива автори, нито подобни цензурни норми, които да забраняват цели жанрове (като писмата или автобиографичните дискурси например). Трудът на Ат. Методиева е втори цялостен опит за изследване на един паралиментарен процес като лагерния¹; но този труд, обсъждан сега, е и пионерско усилие да се отговори на ред въпроси: 1) доколко е стабилен канонът на авангарда; 2) как цензурата и цензорът стават реален исторически хоризонт, в който се сблъсква талантът.

Правят впечатление широките доказателствени полета, които служат на автора Ат. Методиева, за да изследва верността на своите тези – това са стихосбирки на Анна Баркова, нейни епистоларни текстове, отзиви, рецензии, чейте дори и ръкописи с актуална давност. Това прави емпирията особено важна. От друга страна, впечатлява доста разнообразният методологически инструментариум – от литературноисторически през формални и структурни акценти, та до социологически сондажи на рецептивните полета – тогава и сега.

¹ Първият опит за цялостно изследване на лагерния дискурс направи Владимир Донеv с книгата си за Ал. Солженицин (2010).

IV. Характеристика на дисертационния труд. – В началото авторът внимателно определя своите цели: да поправи литературния ред на авангарда; да очертае типология на лагерния дискурс, като разшири интензитета на канона на поетическия авангард (особено в 20-те г. на XX в.). Сред целите е и създаване на конкретно поетологически срезове от анализи на отделни текстове или съпоставяне с други вече изградени като канонични руски автори.

По време на предварителното обсъждане през април т. г. зададох въпроса за термина „художествен синтез“ – тогава не останах с впечатление, че Ат. Методиева може да подреди логично съдържание на този термин. И той се налага през цялата дисертация (може би 3-4 пъти: с. 14, 18, 82 и т.н.) – струва ми се, че в оригиналния си изследователски контекст (у Ирина Захариева) терминът „художествен синтез“ е „признак на творческата система на прозата от първата половина на XX век“ (вж. бел. 2 на с. 15). При Ат. Методиева художественият синтез изведнъж се оказва „методология“ (с. 14-15). Тук просто е трябвало да се уточни, че става дума за процеси на приемственост, за своеобразна контаминация между символизъм, експресионизъм, утопизъм и социална поезия.

Трудът като цяло е добре структуриран – авторът отчита ниския ранкинг на творчеството на Анна Баркова и приема най-удобната в случая структура: да върви в литературноисторическия формат (как се подреждат жанровете от поезията през прозата до автобиографичните текстове) и след това да разшири изследователското поле. Това става, като творчеството на руската поетеса постоянно се успоредява и поставя в диалог със съвременници (Рюрик Ивнев, Борис Слуцки, Ал. Воронски, Едуард Багрицки и пр.). Подобна организация на изследването позволява поезията на Анна Баркова да бъде винаги пред екрана на авангардните силуети на водещи имена в акмеизма, в символизма или експресионизма.

На мен лично такъв диалогичен научен сюжет ми допада – още повече, че водещият въпрос на докторанта (с. 36-38) е свързан с недо-

умението как тази поетеса фигурира в процесуалните извивки на руската литература след ПСВ, има я в РГАЛИ, издават нейни книги, но в същото време тя е отстранена от литературната история и умишлено ѝ пришиват грифа „забравена поетеса“. Тук докторантът, имайки пред очи един творец и неговата житейска съдба, обстойно размишлява над парадокса на соцвремето от първите 1-2 десетилетия след революцията: как става елиминирането на руската поезия от съветската култура?

В този смисъл Ат. Методиева формулира няколко продуктивни двойки, които работят за сюжета „забравена поетеса“. Най-напред е опозицията Човек – Революция, която ражда напрежението между хуманизъм и безкомпромисност. След това е по-лесно да се види как Властта става опонент на Естетиката, когато се гледат новите национални образи на света (в контекста на културните топоси на Москва, на природата).

V. Научни приноси. – В дисертацията се извеждат логични акценти от поезията: за излъгания патос на революцията, за лагерния тип художественост, моделиран не от презумпцията за съветскост или соцреализъм, а от тоталното „въдворяване“ – в нормата, в сюжетите, в дисциплинирания марш на пролетариите. Трудът на Ат. Методиева опитва да изрази опорните точки на един нов тип философска поезия. В нея надделява идеята, че робите (пролетариатът) искат да господстват „из своих оков“. Ето защо поезия, подобна на тази от Анна Баркова, става „опасна за съветското общество“. И Властта се надига, съхранявайки съветското, а не обществото.

Трудът настойчиво се връща към един още по-глобален проблем – за революцията, която заплашва не само хуманизма, но и смазва природата на човека и около човека. Защото Революцията е новият цивилизационен ресурс на Властта да превръща хората в пролетарии, т. е. да разглоби хуманизма и да остави човека в коловоза на историята. Анна Баркова в този аспект на дисертацията ще се окаже не само дисидент, тя е реалният предтеча на голямата идея на Мераб Мамардаш-

вили за износването и авариянето на антропоморфната машина. Според Мамардашвили първата проба за това изхабяване на антропогенезата са Европейската война и революцията в Русия.

Така се очертава една сполучлива идея, която обаче стои недоизразена, защото по същото време тя доминира в поезията и прозата на Осип Манделщам. И би било много уместно сравнение с него, а не с творчество на български политзатворници, чиято поезия е с доста спорни качества. Остава отворен въпросът за „българската лагерна поезия“ – такава, според мен, няма. Поне не в смисъла, който името на Анна Баркова очертава. Лагерният дискурс в Русия е и литературен, и политически въпрос. В България този въпрос не ражда прозрения като руските.

VI. Забележки. – В дисертацията има няколко спорни и дори прератно тълкувани идеи. Най-напред е идеята за експресионизма на Анна Баркова. От цитираното писмо на Анатоли Луначарски (с. 109) става ясно, че употребена само в едно изречение и някак между другото, думата „експресионизъм“ не може да породи научен проблем. Аз съм дълбоко убеден, че тази поетеса няма нищо общо с такова радикално авангардно художествено мислене, каквото е експресионизмът. Луначарски употребява думата „експресионизъм“ като качество на конкретен израз от дадено стихотворение, а не като процесуален образ.

От друга страна, сравненията между прозата на Анна Баркова и Михаил Евграфович Салтиков-Щедрин, Кърт Вонегът, Дм. Шостакович, Жул Верн са пресилени и изкуствени. От тях се раждат не нови равнища на смисъла, а недоразумения. Примерно маниакалните състояния на героите в „Как делается луна“ и „Закуска за шампиони“ са абсурдно различни – при А. Баркова имаме преследване на политически престъпник, а при Вонегът депресията е цивилизационно следствие. По същия начин немотивиран е въпросът какво е общото между конфликта Дм. Шостакович – Игор Стравински и Анна Баркова.

На ниво оформление и изказ дисертацията е имала нужда от допълнително четене. Иначе не може да се отговори на няколко въпроса. Първо, защото на толкова много места има несъгласувани части на изреченията (подлог и сказуемо). Това създава разнобой в изграждането на смисъла (в хартиеното копие съм се опитал да маркирам това, както и сериозните правописни пропуски).

Второ: на доста места из текста (с. 16, 22, 42, 44, 50, 54, 56 и сл.) откривам явни безсмислици. Изреченията или са превод от руски и стилово и синтактично нерегулирани на български, или мисълта на автора не е формулирана семантично. В този аспект са и прекалено дългите изречения като на с. 135 (106 думи на 12 реда) или с. 171 (79 думи на 9 реда) – те създават толкова голяма дезориентация на четящия, че той губи не само смисъла, а водещата идея.

И накрая – прекаленото доверяване на източниците понякога не помага. Така например на с. 42 има цитат от Ир. Захариева²: „В първите десетилетия след Революцията започва естествено сближаване между реалистическото изкуство и модернизмът“. Ако фразата е дословна, тя не е вярна, защото нито естествено, нито по друг начин след Революция двете системи (реализъм и модернизъм) могат да се сближат.

VII. Заключение. – Докторантската теза, която обсъждаме тук, е трудна, защото обектът на научното изследване има не само дълга история; тя обременява с методологическа давност инструментите на всеки подход към такъв поет или подобно време на творчество. Въпреки забележките, смятам, че дисертационният труд е приносен и впечатлява със смелостта на своя избор. Давам своя положителен вот за присъждане на ОНС „доктор“ на Атанаска Методиева.

30 ноември 2015 г.

Благоевград

Рецензент:

(проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски)

² „Художественный синтез в русской прозе XX века“, София, 1994, с. 17.